

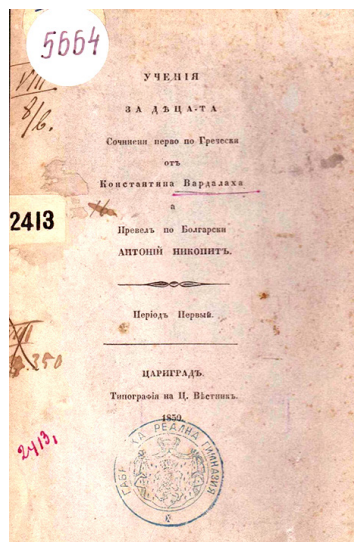
АНТОН НИКОПИТ И НЕГОВИЯТ ПРЕВОД „УЧЕНИЯ ЗА ДЕЦАТА“ (1850) В КОНТЕКСТА НА БЪЛГАРО-ГРЪЦКИТЕ КУЛТУРНИ ВРЪЗКИ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

Диана Иванова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. А. Никопит е един от забравените представители на българската възрожденска интелигенция, чието педагогическо дело е почти неизследвано. Статията е посветена на заслугите на възрожденеца в образователното дело – като учител, автор и преводач на дидактична литература. Изясняват се въпроси, свързани с книжовната му дейност, като в центъра на изследването е преведеният от него учебник на К. Вардалах – *Μαθηματα διὰ τοὺς παιδας* (Учения за деца-та). Правят се описание и анализ на съдържанието на пособието, на неговата структура, тематика, както и приложената методика на урочно-класната система. Заключение с оглед на модерните европейски практики на обучение и възпитание, които навлизат в българското светско образование (в случая с посредничеството на гръцка дидактична литература), и заслугите на А. Никопит в този процес.

Ключови думи: Антон Никопит; К. Вардалах; дидактическа литература; образование; обучение

За личността Антон Никопит

Антон Никопит е малко познат автор от епохата на Възраждането, чието книжовно дело е почти неизследвано. Името му спорадично се появява в публикации, които се отнасят главно за участието му в освободителните борби на

балканските народи през 20-те – 30-те години на XIX век (Radev, 1991; Radev, 2000; Kisimov, 1994), бегло се споменава и училищната му дейност (Boyadzhiev, 1978; Nalbantova, 2006 и др.). Библиографските данни за житейския и професионалния път на елиниста са оскъдни, а в някои случаи неточни. И до днес остават неизвестни както родното му място, така и годината на раждането и на смъртта му. В литературните източници се посочва, че е българин от македонските краища, роден към края на XVIII в. и починал след 1857 г., когато секват и неговите книжовни прояви. В очерка си за него Р. Русинов (Rusinov, 1996: 477) посочва (по предположение) годината на раждане – между 1795 – 1800 г., и на смъртта му – 1860. Пак там пише, че Никопит е пребивавал в Букурещ, бил е учител на о. Халки и е свързан с нелегалната организация „Филикиетерия“ (*Φιλική Εταιρεία* – „Дружество на приятелите“), чиято цел е освобождението на Гърция, и едва в 1821 г. (след погрома на въстанието) се преселва в Търново. По-късно участва във Велчовата завера (1835), за което е осъден на смърт, но благодарение на застъпничеството на търновския митрополит Иларион (Rusinov, 1996: 498), а според други източници – на гръцкия патриарх (Genchev & Daskalova, 1988: 477), животът му е пощаден, но е изпратен на заточение. Вероятно след това той се установява в Цариград, където учителства и участва в борбата за самостоятелна българска църква (Rusinov, 1996: 498). Фрагментарна е информацията и за учителската му дейност. През 40-те – 50-те години преподава в различни училища в Цариград, връща се на българска земя и учителства в Котел и Шумен, а през 1857 г. – в Г. Оряховица. Противоречащи са и данните къде е починал Никопит – в Котел или в Г. Оряховица.

За образованието на Никопит също малко се знае, освен че съвсем млад идва в Търново и там получава добро образование в гръцкото училище при църквата „Св. Богородица“ (Radev, 2000). По отношение на преводаческото му дело има неясноти: предположението, че Никопит е преводачът на книгата „Свещен православен катехизис от Вернардаки“⁽¹⁾, издадена от Стефан П. Газиев през 1875 г. в Цариград (Radev, 1991), трябва да се отхвърли, тъй като в заглавието на корицата ѝ е отбелязано името на преводача – П.[Панайот] Андонов. Съществуват библиографски данни за издадения съвместно с А. Гранитски „Буквар за малките деца“, 1849, и вероятно това е така, но за съжаление, от това издание не е останал нито един екземпляр.

Объркване има и по отношение на разглежданата тук книга със заглавие „Учения за дѣца-та“⁽²⁾, на която освен посоченото се приписва още едно заглавие – „Детска енциклопедия“ (Marinov, 1887)⁽³⁾. Вероятно Д. Маринов не е разполагал със самото издание, а имайки предвид енциклопедичния характер на книгата на К. Вардалах, е дал заглавие, с каквото е била позната книгата по онова време (вж. по-долу). По същата причина и М. Стоянов свързва името на А. Никопит с две отделни книги, отпечатани в една и съща година и на едно и също място – Цариград, в печатницата на „Цариградски вестник“: „Уче-

ния за децата“ (1850) и „Детска енциклопедия“ (1850) (in: Stoyanov, 1957). Тези данни на М. Стоянов са заимствани и в очерка за Никопит в (Genchev & Daskalova, 1988: 477). Има недоразумение и по въпроса дали книгата на Никопит е преводна, или авторска. Н. Бъчварова, която проучва природонаучната книжнина през Възраждането, изказва съмнение, че пособието на Никопит е преводно (Bachvarova, 1991: 79). Самото физическо наличие на книгата с данните за автора и за преводача, както и на гръцкия оригинал „Μαθηματα διὰ τοῦς παιδᾶς“, е доказателство, което не може да се оспорва.

Необходимо е да уточним, че книгата „Μαθηματα διὰ τοῦς παιδᾶς“ (съвременен превод „Уроци за деца“) на К. Вардалах е издадена в 4 тома, а А. Никопит е превел само първия том (наречен период). По всяка вероятност това е единствената запазена негова книга (в няколко екземпляра: единият се съхранява в Музея на образованието – Габрово, с инв. № 702В, който носи печата на Габровската гимназия. Другият е в колекцията „Европеана“ (https://www.europeana.eu/portal/bg/record/2023816/LINKEDH_Thm_000099104.html) със сигнатура В97569 и инв. № 3849-1911c1, и вероятно се е намирал в Рилската обител, отбелязана в посвещението – „На Никола М. Начев – уч.... Рилски манастир 1880 г.“, а на с. 160 и последната страница е запазен печат – „Никола М. Начев Нова Загора“. Третият екземпляр в Дигиталната колекция на НБКМ Дубл. Сп 1' 31' също има надпис, вероятно на притежателя си или на продавача: „изтъг книгитѣ на ивана богданува тръвна цената е 23 грош или двати и петъ 1860 октомврия 15 ден“. Книгата е определена като „анзиклопедия“ – навярно с това популярно название е била позната книгата по онова време, както беше посочено по-горе.

А. Никопит проявява смелост в начинанието си да преведе огромната по обем книга на К. Вардалах⁴⁾ (1755 – 1830), виден гръцки педагог, човек с богата творческа и професионална биография, свързана с отличните постижения на гръцката педагогическа мисъл и развитието на светското образование на Балканите в края на XVIII и началото на XIX в., и само уверен в собствените си възможности преводач би се заел с подобно дело. Със сигурност преводачът е познавал педагогическите идеи и методиката на преподаване на Вардалах (самият Никопит, бивайки учител на о. Халки, а по-късно и на родна земя, е имал възможност да ползва книги на гръцкия просветител, добре познати и сред българската интелигенция) (Vounchev, 2011).

„Учения за дѣца-та“ (1850) в контекста на българо-гръцките културни взаимоотношения през Възраждането

Както е известно, започналото в средата на XVIII в. гръцко образование има силно влияние в България до средата на XIX в., като привлича със съвременните си методи на преподаване и с модерните си учебни програми. Една голяма част от ранната възрожденска интелигенция минава през гръцки училища (Aleksieva, 1979; Danova, 1996; Veselinov, 2003), нейни представите-

ли превеждат значителен брой книги от гръцки, чрез които проникват и европейските просветенски идеи (Dimcheva, 1985; Wahlström, 2012). В такъв контекст и като заглъхващо ехо от силното предходно влияние на елинизма можем да обясним мотивацията на А. Никопит да преведе книгата на К. Вардалах за целите на българското образование. От съпоставката на оригинала с превода се вижда, че Никопит много добре владее двата книжовни езика – гръцки (умерена катаревуса, която е използвали Вардалах) и български, и преводът точно отразява гръцкия текст.

Изборът на гръцкото пособие, към което Никопит проявява интерес, не е случаен. Авторът на книгата е К. Вардалах – видна фигура на новогръцкото просвещение, ерудиран педагог и енциклопедист. Завършва физико-математически науки в Падуа, по-късно следва философия и медицина в университетите в Хайделберг и Мюнхен, след което се установява в Букурещ (1800), където преподава в прочутата Княжеска академия „Свети Сава“, заслужила името си на една от най-добрите педагогически школи на Балканите, а по-късно (1805) става неин директор. В Княжеската академия К. Вардалах пренася духа на Европейското просвещение, най-новите научни познания и модерната по онова време методика на обучение – Бел-Ланкастерска (т.нар. взаимоучителна метода)⁵⁾ (Κοῦκκου, 1966; Σταυρόπουλος 2008). Бурните събития през 20-те години го заставят да сменя местоживеенето си (о. Хиос, Одеса, отново в Букурещ⁶⁾, Брашов), но винаги остава верен на педагогиката и науката. По време на 4-годишния си престой в Брашов (1821 – 1825 г.) той подготвя и издава по-късно в Одеса енциклопедичния учебник *Μαθήματα δια τῶν Παίδας* („Уроци за децата“)⁷⁾ в 4 тома. Преди това, през 1812 г., във Виена е отпечатана книгата му *Φυσικὴ Πειραματικὴ* („Експериментална физика“).

В активната си педагогическа дейност в Букурещ, Брашов, Одеса Вардалах е контактувал с българи, а учебната му литература е била позната на учителското съсловие, и преди всичко граматиката му в 4 части, отпечатана също в Одеса през 1829 г.⁸⁾ Автор е и на учебник по реторика (*Ῥητορικὴ τέχνη*, Виена, 1815). Именно тази „Реторика“, заедно с други 10 книги, Н. Пиколо подарява на елинското училище в Търново с лично посвещение от автора с дата 8.01.1818 г. (Nalbantova, 2006). Вероятно още тогава Никопит за първи път научава името на големия педагог, а по-късно се запознава и с другите му дидактични книги, което обяснява и интереса му към този автор.

Структура на учебното пособие

По своето съдържание преводният вариант на „Учения за дѣца-та“ (359 с.) има общообразователен характер и следва модела на класно-урочната система. От начина на организацията и представянето на материала изглежда, че пособието е предназначено както за ученици, така и за учители. За това говорят и методическите бележки под линия, насочени пряко към учителите.

Съдържанието е структурирано в 26 урока, всеки урок има интегрален характер, вътрешната организация на текстовете по дадена област на познанието се повтаря, като започва обикновено с частта „Хронология“ (по Свещеното писание), в която се дават познания за периодизацията на човешката цивилизация, отбелязват се най-важните събития и библейски личности. По-нататък следват теми от различни науки: география, физика, история, естествена история (природни науки), аритметика, исторически катехизис, нравоучение, повести, молитви, писаніе (с извлечени максими от Библията). Трябва да се отбележат системността и последователността, с които се поднася учебният материал – като съдържание, информативност на текста, въвеждане на съответната терминология, обяснителни бележки в текста и под линия. Отделни части от всеки урок са дадени в диалогична форма – най-вече между учител и ученик, има диалози и между родители и деца с пресъздаване на активна комуникативна ситуация. Освен знания в съответната научна област отдава се голямо значение и на възпитателната роля на книгата чрез използване на поучителни разкази (повести), които съдържат морално-етични послания. Така у учениците се изгражда ценностна система, способност да различават категории като добро – зло, правилно – неправилно, красиво – грозно и т.н. – в тон с обществените и религиозните морално-етични норми по онова време. В частта „Исторически катехизис“ (книга за основните положения в християнското учение, изложени под формата на въпроси и отговори), се съдържат богословски наставления и нравствено-етични постулати, свързани с фундаментални въпроси на вярата.

Особено информативни са онези съставни части на уроците, които се отнасят до природните науки и географията. В текстовете по география са обяснени най-напред посоките на света, представени са всички континенти и географското разположение на отделните страни, техните граници и население, столиците на държавите, имената на най-големите им градове, на планини, океани, морета, острови, реки, дават се сведения и за климатичните особености на регионите. Кратки данни се дават и за народите, религиите и езиците, които се говорят, характерните особености на материалната и духовната им култура, посочват се любопитни факти, свързани с техния бит. Наред с подробната информация в урока в бележка под линия се дават и методически препоръки да се използва географска карта.

В текстовете по физика и астрономия се представят небесните тела – звездите и планетите, като се назовават с имената, които са били познати до средата на XIX в., и техните физични характеристики. Във всеки урок има по няколко четири с нравствено-поучителен характер, напълно в светски дух, без назидание и излишна поучителност. Чрез тях се прокарват важни принципи на възпитанието, морални ценности и поуки, като нравствените категории се дават често биполарно: За безмърнось и умърнось (347); За въздержание и лакомство (350); За словесность-та; За набиране на приятели (344) и др. Присъства и част,

озаглавена „Злѣвоспитанно-то дѣте“, като се изтъкват привички и поведение, които не водят до правилното възпитание на децата. Изведените максими отразяват хуманистичните идеи на европейските мислители и са в тон с идеите, залегнали в националните програми на Балканите за социално равенство и равнопоставеност: „Не треба да гледаме ако чловѣкъ е Турчинъ или Арапинъ, но треба да струваме добро и да помагаме на вси-те наши единовидны“ (22).

Заклучение

Макар преводът да е направен две десетилетия след отпечатването на Вардалаховата книга, тя научно-познавателно не е остаряла за времето си, с модерна методика на преподаване и въвеждане на класно-урочния модел, който тепърва ще се развива в България. Съдържанието на книгата разширява кръгзора на ученика, прави го съвременна личност, принадлежаща към една нова среда със светска култура.

В учебника са заложили принципите на фундаменталното светско образование, което върви паралелно с възпитателния процес. Отделено е място и за хигиената на умствения труд, като се препоръчва редуването на учението с игра и почивка. Уроците и отделните текстове наред с познанието дават и модели на нравствено поведение: труд и постоянство в учението, уважение към родителите и помощ в семейството, спазване на нравствените максими. Може да се отбележи като положителна черта прилаганият подход по всяка разглеждана тема да се внасят съответните термини и понятия точно и на разбираем език. Умело подбраните текстове на различни теми дават основните познания за всяка област на науката, развиват логическото мислене, предлагат модели за системно излагане на тезиси, за извеждане на максими в монологична форма, а диалозите развиват комуникативните възможности на обучаваните.

С преводната си книга А. Никопит дава примерен образец как трябва да изглежда учебникът в перспективата на българското образование на Новото време.

БЕЛЕЖКИ

1. Священ православен катихизис от Д. Н. Вернардаки. Превел [от гръцки] П[анайот]. Андонов. Издава Стефан П. Газиев. Цариград, в печатницата на в. „Напредък“ у Д. Арамиана, 1875. 47 с.
2. Пълното заглавие на книгата е: Ученія за дѣца-та, Сочинена перво на гречески отъ Константина Вардалаха, а Превель по Болгарски Антоній Никопитъ. Періодъ Первый. Цариградъ. Типографія на Ц. Вѣстникъ, 1850, 359 с.
3. Вж. Д. Маринов. История на българска литература. Част 2. Пловдив, 1887 (под № 11 на с. 289).

4. По отношение на годината на раждане на К. Вардалах има разминавания в източниците – коректната година е 1755 (Σταυρόπουλος 2008: 144; Κούκκου 1966).
5. Вж. обширния очерк за дейността на К. Вардалахос от Γρηγόριος Σταυρόπουλος. Νεοελληνική Επιστολογραφία 17ος – 19ος αιώνας Διατριβή επί διδακτορία. Θεσσαλονίκη 2008 (210 с.).
6. За букурещкия период на К. Вардалахос вж. Е. Κούκκου, Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος, 1755 – 1830, Αθήνα 1964, σ. 135, σημ 3.
7. Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος, Μαθήματα διάτους παίδας. Εν Οδησώ, Εν τη Τυπογραφία του των Ελλήνων Εμπόρων Σχολείου, 1830. Καταлог Η ΕΚΘΕΣΗ ΕΚΘΕΣΙΑΚΟΣ ΧΩΡΟΣ. Под № 79. Βιβλιοθήκη της Βουλής. Дигитализираният вариант на том I вж. в: http://www.projethomere.com/travaux/bibliotheque_homere/mathhmata_paidas1.htm
8. Βαρδαλάχος, Κωνσταντίνος. Ἡ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Ἐκ πολλῶν συνερανισθεῖσα ὑπὸ Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου. Odessa: Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τοῦ τῶν Ἑλλήνων Εμπόρων σχολείου, 1829.

ЛИТЕРАТУРА

- А. Алексиева (1979). Гръцката просвета и формирането на българската възрожденска интелигенция. *Studia Balcanica*. 14, 156 – 180].
- Бояджиев, И. (1978) Антон Никопит – български учител от Търново. *Исторически преглед*, 6, 99 – 102.
- Бъчварова, Н. (1991). *Природонаучните знания и книжнина през Българското възраждане*. София: БАН.
- Веселинов, Д. (2003) *История на обучението по френски език в България през Възраждането*. София: Св. Климент Охридски.
- Владов, В. (2006). Гръкоезични извори за елинското образование в Търново от края на XVIII – първата половина на XIX век. *Societas classica. Култури и религии на Балканите, в Средиземноморието и Истока*. В. Търново, 2006, 241 – 251.
- Вунчев, Б. (2011). Граматики, речници и други помагала за изучаване на гръцки език в България до Освобождението. *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Т. 104, 153 – 240.
- Данова, Н. (1996). Българските ученици на остров Андрос. *Исторически преглед*, 1, 32 – 69.
- Димчева, Р. (1985). *Из историята на Просвещението в България и Гърция през XVIII и XIX век*. София: БАН, 18 – 20.
- Генчев, Н. & Даскалова, К. (1988). *Българската възрожденска интелигенция. Енциклопедия*. София: Д-р Петър Берон.
- Кисимов, П. (1994). *Българските завери*. Велико Търново: ПИК.
- Κούκκου, Ε. (1966). Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος. *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher*, 19, 123 – 216.

- Маринов, Д. (1887). *История на българската литература*. Част 2, Пловдив.
- Налбантова, Е. (2006) Търновското училище за елински науки. *Алманах „Света гора“*, бр. Ж, 415 – 427.
- Радев, И. (1991). *Андон Никопит и участието му във възрожденския процес. Исторически преглед*, 8, 75 – 81.
- Радев, И. (2000). *История на Велико Търново. XVIII – XIX век*. Велико Търново: Слово.
- Русинов (1996). Антон Никопит. *Енциклопедия на българската възрожденска литература*. Велико Търново: Абагар.
- Стоянов, М. (1957). *Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания 1806 – 1878*. София: Наука и изкуство.
- Wahlström, M. (2012) Greek Cultural Influence on the Bulgarian National Revival: The Case of Petăr Beron's "Fish Primer" (1824). *Slavica, Helsingensia*, 41, 2012, 169 – 182.

REFERENCES

- Aleksieva, A. (1979). Grackata prosveta i formiraneto na balgarskata vazrozhdenska inteligenciya. *Studia Balcanica*. 14, 156 – 180.
- Boyadzhiev, I. (1978). Anton Nikopit – balgarski učitel ot Tarnovo. *Istoricheski pregled*, 6, 99 – 102.
- Bachvarova, N. (1991). *Prirodonauchnite znaniya I knizhnina prez Balgarskoto vazrazhdane*. Sofia: BAN.
- Danova, N. (1996). Balgarskite uchenici na ostrov Andros. *Istoricheski pregled*. 1, 32 – 69.
- Dimcheva, R. (1985). *Izistoriyata na Prosveshtenieto v Balgariya i Garciya prez XVIII i XIX vek*. Sofia: BAN, 18 – 20.
- Genchev, N. & Daskalova, K. (1988). *Balgarskata vazrozhdenska inteligenciya. Enciklopediya*. Sofia: D-r P. Beron.
- Kisimov, P. (1994). *Balgarskite zaveri*. Veliko Tarnovo: PIK.
- Κοῦρκου, Ε. (1966). Konstantinos Vardalahos. *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher*, 19, 123 – 216.
- Marinov, D. (1887). *Istoriya na balgarskata literature*. Chast 2. Plovdiv.
- Nalbantova, E. (2006). Tarnovskoto uchilishte za elinski nauki. *Almanah „Svetagora“*. Br. Zh, 415 – 427.
- Radev, I. (1991). *Andon Nikopit i uchastieto mu vav vazrozhdenskiya proces. Istoricheski pregled*, 8, 75–81.
- Radev, I. (2000). *Istoriya na Veliko Tarnovo. XVIII – XIX vek*. Veliko Tarnovo: Slovo.
- Rusinov, R. (1996). *Anton Nikopit. Enciklopediya na balgarskata vazrozhdenska literatura*. Veliko Tarnovo: Abagar.

- Stoyanov, M. (1957). *Balgarska vazrozhdenska knizhnina. Analitichen repertoar na balgarskite knigi i periodichni izdaniya 1806 – 1878*. Tom 1. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Veselinov, D. (2003). *Istoriya na obuchenieto po frenski ezik v Balgariya prez Vazrazhdaneto*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Vladov, V. (2006). Grakoezichni izvori za elinskoto obrazovanie v Tarnovo ot kraya na XVIII – parvata polovina na XIX vek. *Societasclassica. Kulturi i religii na Balkanite v Sredizemnomoriето i Iztoka*. Veliko Tarnovo.
- Vounchev, B. (2011). Gramatiki, rechnici i drugi pomagala za izuchavane na gracki ezik v Balgaria do Osvobozhdenieto. *Godishnik na Sofiskiya universitet, „Sv. Kliment Ohridski“*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski. T. 104, 153 – 240.
- Wahlström, M. (2012) Greek Cultural Influence on the Bulgarian National Revival: The Case of Petăr Beron's "Fish Primer" (1824). *Slavica Helsingensia*, 41, 2012, 169 – 182.

ANTON NIKOPIT AND HIS TRANSLATION “LESSONS FOR CHILDREN” (1850) IN THE CONTEXT OF THE BULGARIAN-GREEK CULTURAL LINKS DURING THE REVIVAL

Abstract. Anton Nikopit is one of the forgotten representatives of the Bulgarian Revival intelligence, whose pedagogical work is almost unexplored. The article is devoted to the merits of the Revival writer in education - as a teacher, author and translator of didactical literature. Issues related to his literary work are clarified, the focus of the study being Constantinos Vardalachos's text book of - Μαθηματα διὰ τοὺς παῖδας (Учения за дѣца-та, Lessons for Children), translated by him. A description and analysis of the contents of the handbook, its structure, its subject, as well as the applied methodology of the classroom and lesson system are made. The conclusion contains inferences about the usefulness of the textbook in view of the modern European practices of education and training that enter the Bulgarian secular education directly or through Greek didactic literature, and the merits of A. Nikopit in this process.

Keywords: A. Nikopit; K. Vardalah; didactic literature; education; training

✉ **Prof. Diana Ivanova, DSc.**
University of Plovdiv
Plovdiv, Bulgaria
E: mail: dpivanova@abv.bg